

АРЗИШИ “ҚАСИДАТ-УЛ-ҚУДС”- И АБЎМУЗАФФАРИ АБЕВАРДИ АЗ ДИДГОҲИ МУҲАҚҚИҚОНИ ҒАРБ *Ризоева Парвина Сухробовна, муаллимаи кафедраи забони англисӣ, унвонҷӯи кафедраи филологияи араби МДТ “ДДХ ба номи акад.Б.Гафуров” (Тоҷикистон, Хуҷанд)*

ЦЕННОСТЬ “КАСЫДАТ –УЛЬ-КУДС” АБУМУЗАФФАРА АБЕВАРДИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКИХ УЧЁНЫХ *Ризоева Парвина Сухробовна, преподаватель кафедры английского языка, соискатель кафедры арабского языка филологии, ГОУ “ХГУ имени акад.Б.Гафурова” (Таджикистан, Худжанд)*

VALUE OF ABUMUZAFFAR AL-ABIWARDI'S “QASIDAT-UL-GUDS” FROM THE EUROPEAN SCHOLAR PERSPECTIVE *Rizoeva Parvina Suhrobovna, Khujand State University named after ac. B. Gafurov, Lecturer of the English Language Department, applicant at the Department of Arabic Philology (Tajikistan, Khujand) E.mail: prizoeva@mail.ru*

Вожаҳои калидӣ: “Қасидат-ул-қудс”-и Абӯмузаффарӣ Абевардӣ, ҷангҳои салибӣ, Ҷ. Карлайл, Т. Боядҷиён, К. Хиришлер, К. Хилленбренд, Н. Хермес

Дар мақола сабаби сар задани ҷангҳои салибӣ ва иншо гардидани “Қасидат-ул-қудс”-и Абӯмузаффарӣ Абевардӣ мавриди омузиши қарор гирифтааст. Қайд гардидааст, ки қасидаи мазкур бахшида ба суқути Байтулмуқаддас ва ҳаводиси он замон суруда шуда, шоҳасари шоир эътироф ғаштааст. “Қасидат-ул-қудс” дар қофияи “мим” ва баҳри тавил иншо шуда, ҳам аз ҷиҳати мабно ва ҳам аз ҷиҳати маъно бисёр арзишманд мебошад. Нуктаи муҳим ва қобили мулоҳиза он аст, ки қасидаи мазкури шоир пайваста тавачҷуҳи вижаи ховаришиносон ва таърихшигори асримиёнагӣ ва муосири Ғарбро ба худ ҷалб намудааст, ки дар қатори онҳо метавон Ҷ. Карлайл, Т. Боядҷиён, К. Хиришлер, К. Хилленбренд, Н. Хермес ва дигаронро номбар кард. Инчунин, тарҷумаҳои гуногуни чанд байти қасида таҳлил ғаштаанд.

Ключевые слова: “Касыдат-уль-қудс” Абумузаффар Абеважди, крестовые походы, Дж. Карлайл, Т. Боядҷян, К. Хиришлер, К. Хилленбренд, Н. Хермес

В статье рассматриваются причины возникновения крестовых походов и сочинения Абумузаффаром Абеважди его «Касыдат-уль-қудс». Отмечается, что данное стихотворение посвящено падению Иерусалима и признано шедевром поэта. «Касыдат-уль-қудс», сочинённая в рифме буквы «мим» в размере тавиль, представляет огромную ценность, как по строению, так и по содержанию. Важным моментом, достойным упоминания, является то, что данное поэтическое произведение всегда привлекало особое внимание и средневековых, и современных западных востоковедов и историков, в числе которых можно назвать Дж. Карлайла, Т. Боядҷяна, К. Хиришлера, К. Хилленбренд, Н. Хермеса и др. Различные переводы нескольких бейтов касыды также были подвергнуты анализу.

Key words: Abumuzaffar al-Abiwardi's “Qasidat-ul-quds”, crusades, J. Carlyle, T. Boyadjian, K. Hirschler's, C. Hillenbrand, N. Hermes

The article considers the reasons of launching crusades and composing of “Qasidat-ul-quds” by Abumuzaffar al-Abiwardi. It is noted, that the poem is dedicated to the loss of Jerusalem and is acknowledged to be the poet's masterpiece. “Qasidat-ul-quds” rhymed in letter “mim” and tawil meter is of great value both by its structure and content. The important point worthy of mentioning is the fact that the verse has always attracted the peculiar interest of medieval and contemporary European orientologists and historians, such as J. Carlyle, T. Boyadjian, K. Hirschler's, C. Hillenbrand, N. Hermes and others. Moreover, different translations of a number of beits of qasida were analyzed.

Шеъри арабӣ ханӯз аз аҳди чоҳилӣ таҷассумгари ҳаёти сиёсӣ-иҷтимоӣ ва расму одатҳои мардуми араб, инъикосгари муҳимтарин ҳодисаҳои таърихӣ ва воқеаҳои замони худ маҳсуб меёфт. Бо зухуру интишори ислом ва тағйир ёфтани ҷомеа, фарҳангу одоб ва тафаккури мардуми араб дар мазомини шеърӣ низ дигаргуниҳои ошқоре падидаи омад. Минбаъд мавзӯи

шеъри арабӣ дар меҳвари исломдавр зада, мадҳи Паёмбар, арзишҳои исломӣ ва футӯҳот дар он мавқеи муҳимро ишғол менамуд. Ҳамин вижагӣ дар адабиёти садри ислом ва аҳди Умавиён равшан ба мушоҳида мерасад. Намунаи барҷастаи онҳо эҷодиёти Ахтал, Абӯтаммом ва шоирони дигар маҳсуб меёбанд.

Дар охири асри Аббосиён, соли 488/1095 ҷангҳои салибӣ оғоз шуда, ҷомеаи исломиро ба таҳлука андохтанд, ки дар натиҷа мӯҷиби падид омадани мавзӯи ҷадида дар шеъри арабӣ гардиданд. Бозтоби қаҳрамониҳои лашкари мусулмонон, васфи сахнаҳои набард, шарҳи пирузиҳо ё тавсифи шаҳрҳои ишғолшуда аз муҳимтарин мавзӯҳои шеъри арабӣ ба шумор мерафт.

Салҷуқиён дар он даврон, баъзе аз манотиқи шарқии Аврупоро дар ихтиёри худ гирифта, бо императори Руми шарқӣ машғули ғирудор буданд. Попҳо ва кашшон бо дастгирии феодалҳо ва бозаргонон ба як баҳонаи ба зоҳир мазҳабӣ ва муқаддас, яъне баратараф кардани монеаҳои зиёрати ҷойҳои муқаддас, вале дарвоқеъ бо ҳадафи густариши бозаргонӣ ва истифода аз бандарҳои кишварҳои исломӣ ва фуруши молҳои худ, барои сар задани ин ҷангҳо замина гузоштанд [6, с.1-24].

Ҷангҳои салибӣ аз соли 491/1096 оғоз гардид, муҳорибаҳои он ба муддати 200 сол то 690/1297 ба дарозо кашиданд ва шаҳрҳои Байтулмуқаддас, Димишқ, Қустантиния, Антокия, Тароблус, Акко (Исроил), Адсо ва Думёт (Миср)-ро фаро гирифтанд [5, с. 234].

Салибиён соли 492 / 1098 шаҳри Байтулмуқаддасро ба тасарруфи худ дароварданд. Ин амр бар мусулмонон бисёр душвор омад ва онро дучори андӯҳи сахмгине намуд, зеро Байтулмуқаддас як шаҳри оини муқаддас, маҳалли меъроҷи паёмбар ва қиблаи дувум ба шумор мерафт. Илова бар ин, амалҳои ваҳшиёна ва манфуре, ки салибиён дар он ҷоанҷом доданд, боиси ранҷурии хоҳири аҳли ислом гардид.

Таҷассуми ҷангҳои салибӣ дар бисёр сарчашмаҳои муътабар ба мушоҳида меравад. Ҷунончи, Ибни Касир дар тасвири ғоҷаҳои салибиён дар он рӯз менависад: “Субҳи рӯзи ҷумъаи бисту саввуми шаъбони соли 492 салибиён Масҷид-ул-аксоро тасарруф карданд. Теъдоди онон дар худуди дуҳазор ҷанговар буд. Дар ҳаёти масҷид беш аз шаст ҳазор нафар мусулмонро куштанд ва ободиҳоро вайрон карда, шаҳрро ба табоҳӣ кашиданд. Вақте халифа аз ин воқеа огоҳ шуд, ба ғаҷагон дастур дод, то ин ки мардумро ба ҷиҳод даъват кунанд, аммо суде ҳосил нашуд” [4, с.16-166].

Бино ба маълумоти Ибни Асир, он замон Байтулмуқаддас ба Тоҷуддавла Тутиш тааллуқ дошт, аммо охири онро ба Амир Сукмон ибни Уртук ат-Туркмонӣ иқтоъ намудааст. Муаллифи “ал-Комил” хини тасвири ҳаводиси соли 492/1098 чунин қайд мекунад: “Вақте (фарангиён) расиданд, онро зиёда аз чил рӯз ба муҳосира гирифтанд. Ба он ду бурҷоро насб карданд, ки яке аз он дар ҷониби Саҳюн (Сион- кӯҳи муқаддас дар Байтулмуқаддас - Р. П.) қарор дошт. Мусулмонон онро оташ заданд ва ҳамаи қасонеро, ки дар дохилаш буданд ба қатл расониданд. Вақте аз оташ заданаш фориг гаштанд, ба онҳо хабар омад, ки шаҳрро аз ҷониби дигар забт намуданд. Онро аз ҷиҳати шимолӣ субҳи рӯзи ҷумъа, ки аз моҳи шаъбон ҳафт рӯз боқӣ монда буд, ба даст оварданд. Мардум ба дами шамшер кашида шуданд ва фарангиён дар шаҳр дар давоми як ҳафта мусулмонро куштанд. Як ғуруҳ аз мусулмонон ба меҳроби Довуд паноҳ ва ба муҳлати се рӯз мубориза бурданд. Фарангиён баҳрашон амонат ато намуданд ва онҳо пас аз ин таслим гардиданд. Фарангиён ба ваъдаи худ вафо намуданд ва онҳо дар шабонгаҳ ба Асқалон раҳсипор гашта, дар он ҷо иқомат варзиданд. Фарангиён дар масҷиди Аксо зиёда аз ҳафтод ҳазорро ба қатл расониданд ва дар шумори онҳо имомону уламо, ибодаткунандагону зоҳидон мавҷуд буданд, ки ватани худро тарк карда буданд, то дар ҷавори ин мавзеи шариф умр ба сар баранд” [3, с.9-12].

Шоистаи зикр аст, ки ҳар ду муаррихони мавсуф ба рабуда гардидани молу ашъи зиёд аз ҷониби салибдорон ишора намуда, дар анҷом “Қасидат-ул-қудс”-и Абумузаффари Абевардиро қомилан иқтибос меоранд.

Қобили зикр аст, ки ҳарчанд Абумузаффари Абевардӣ бахшида ба суқути Байтулмуқаддас ва ҳаводиси он замон танҳо ҳамин як қасида сурудааст, он ба шоҳасари шоир табдил ёфтааст. “Қасидат-ул-қудс” дар қофияи “мим” ва баҳри тавил иншо шуда, ҳам аз ҷиҳати мабно ва ҳам аз ҷиҳати маъно бисёр арзишманд мебошад.

Қасида дар замоне суруда шудааст, ки барои аҳли ислом бисёр ҳассос ва ҳалқунанда буд. Шуаро андӯҳи худро аз ин воқеа иброз мекарданд ва мусулмонро барои мубориза бар зидди душманон даъват мекарданд. Мавзуи мазкур дар ашъори бисёре аз шоирони маъруфи он аҳд,

азкабили Ибни Қайсаронӣ, Аш-Шоб аз-Зариф, Ибни Хайёт, Ибн Мунири Тароблусӣ таҷассуми худро пайдо намудааст. Ҳангоме, ки ҳокимони мусулмон аз иттиҳод бар зидди мутаҷовизон худдорӣ карданд ва бо ин тақсир боиси ба яғмо рафтани сарзаминҳо ва ҷону моли мусулмонон шуданд, Абумузаффари Абевардӣ низ аз ҳарбҳои салибӣ ва гирифтории мардуми мусулмон ба рикқат омада, қасидаи машҳури худро суруд ва дар он мардумро ба иттиҳоду истодагарӣ алайҳи таҷовузкорон ташвиқ намуд. Қасида бо ҷунин байт шурӯъ мешавад:

مزجنا دماء بالدموع السواجم فلم يبق منا عرصة للمراجم
و شر سلاح المرء دمع يفسضه اذا الحرب شبت نارها بالصوارم

*Ашк ва хунамон дарҳам омехт ва ҳариме боқӣ намонда, ки ба он тавҳин нашуда бошад.
Дар ҳангоми барафрӯхтагии оташи ҷанг, ашк бадтарин силоҳи инсон аст [2, с.188].*

Нуктаи муҳим ва қобили мулоҳиза он аст, ки масъалаи юриши салибдорон пайваста таваҷҷуҳи вижаи таърихнигорони асримиёнагӣ ва муосири Ғарбро ба худ ҷалб намуда, мавриди баррасиву бозтоб қарор гирифтааст. Дар кулли асарҳои муҳаққиқони муосири Ғарб, ки ба масъалаи ҷангҳои салибӣ бахшида шудаанд, “Қасидат-ул-қудс” мавриди баҳсу мунозираҳои сершумор қарор гирифтааст.

Асари ҷолиби диққат ба қалами Эдвард Питерс тааллуқ дорад. Муаллиф дар он тарҷумаи солномаҳои Фулхер аз Шартр ва Раймонд де Агилер, “Геста Франкорум(Корномаи Франкҳо)”-и муаллифи маҷхул ва ҷанд номаҳои қадимаи сокинони Байтулмақаддасро ҷой додааст. Фулхери Шартрӣ – таърихнигори фарангӣ, ҳамасри Абумузаффари Абевардӣ, дар анҷумани таърихии рӯҳониёни калисо (с.1095) дар Клермонт, ки дар он Папаи Рим Урбан насронӣро ба юриш даъват намуда буд, ҳузур доштааст. Ё Аврупоро ҳамроҳи лашкарҳои Роберти Нормандӣ (писари Вилгелми Забткор), Стефан Блуа (набераи Вилгелми Забткор) ва Роберти Фландрия тарк намуда, соли 1099 баъди истилои Байтулмақаддас ба шаҳр ворид гашт ва тақрибан соли 1101ба таълифи воқеаномаи худ шурӯъ кард. Эдвард Питерс дар асари худ “Юриши аввал: “Солномаи Фулхер аз Шартр” ва сарчашмаҳои дигар” хини ишора ба аҳбори Ибни Асир тарҷумаи комили матни “Қасидат-ул-қудс”-ро ба забони англисӣ манзур намудааст [14, с.273].

Олими варзидаи итолиёвӣ Франческо Габриели аз ҷумлаи пажӯҳишгаронест, ки ҷиҳати равшанӣ андохтан ба ҷанбаҳои гуногун ва авомили сар задани ҳуруби салибӣ аз нуктаи назари муаррихони исломӣ камари Ҳиммат бастааст. Ё дар асари худ “Таърихнигорони араб оид ба ҳуруби салибӣ” бо таъя ба манобеи мутақаддим, аз қабиле “Зайл Таърих Димашк”-и Ибни Қалонисӣ, “ал-Комил фи-т-таърих”-и Ибни Асир “Зубдат ал-ҳалаб фи-т-таърихи Ҳалаб”-и ибни Адим ва сарчашмаҳои муътабари дигар кӯшиш ба харҷ додааст, то ба сабаби лашкаркашии фарангӣ ва мусибату бадбахтиҳое, ки онҳо ба бор овардаанд, равшанӣ андозад. Ҳарчанд танҳо дар забони англисӣ тарҷумаи адабии “Қасидат-ул-қудс”-и Абумузаффари Абевардӣ ба мушоҳида расид, аммо тарҷумаи таҳтуллафзии қасида ба забони итолиёвӣ маҳз аз ҷониби Ф. Габриели сурат гирифтааст [С.1,17; с.10, 7].

Дар ин замина метавон асари Тамар Боядҷиён, таҳқиқотчи арманитабори амрикоӣ “Рисои шаҳр: Байтулмақаддас дар манотиқи баҳри Миёназамин дар асрҳои миёна”-ро ном бурд, ки як боби он ба “Қасидат-ул-қудс”-и Абумузаффари Абевардӣ ҳамчун сарчашмаи таърихӣ ихтисос дода шудааст. Муҳаққиқ оид ба арзиши адабии қасида низ суҳан карда, истифодаи ибороту санъатҳои бадеии онро ба маърази таҳқиқ кашидааст, ки аз мазиятҳои асосии китоби мазкур ба шумор меравад [8, с.51-72].

Кэрл Хилленбренд пажӯҳишгари дигарест, ки дар асари ӯ “Ҷангҳои салибӣ: нуктаҳои назари исломӣ” низ аҳамияти таърихии “Қасидат-ул-қудс”-и Абумузаффари Абевардӣ борҳо таъкид шудааст [12, с. 32].

Конрад Ҳиршлер профессори улуми исломии Донишгоҳи озоди Берлин низ дар мақолаи калонҳаҷму пурмухтаво доир ба истилои Байтулмақаддас аз дидгоҳи муаррихони исломӣ баҳс орофта, ба ҳулоса меояд, ки анъанаи инъикоси ҳодисаи мазкур дар Миср, Шом ва Ироқ ба таври комилан гуногун сурат гирифтааст. Бо таъя ба сарчашмаҳои қадима, аз қабиле Ибни Қалонисӣ ва Азимӣ (с.в. 556/1161), ки солномаҳои худро дар сарзамини Шом ба таъя расонидаанд, муаллиф исрор менамояд: хини истилои Байтулмақаддас қатли ом ва ғорат рух надодааст [13,с.40]. Дар натиҷаи таҳқиқи омӯзиши сарчашмаҳое, ки ба намояндагони анъанаи мисрӣ, аз ҷумла Ибни Арабӣ ва Ибни Кулзумӣ тааллуқ доранд, К. Ҳиршлер натиҷабардорӣ мекунад, ки ба аҳбороти онҳо мавҷудияти ду унсур хос аст: аввалан, онҳо муътақид буданд, ки ҳуруби мазкур бо ташаббуси византиягӣ сар задааст; дуввум, ноиттифоқии Салҷуқиён,

алалхусус низоъҳои бепоён байни фарзандони Маликшоҳ боиси хучуми румиҳо ба Сурия гардиданд. Бо вучуди он ки дар онҳо зикри ба яғмо бурдани молу ашъи зиёд аз Байтулмақаддас ба чашм намерасад, ба қатл расонида шудани аксарияти аҳолии шаҳр ёдрас шудааст. Ба иқтизои муҳаққиқ, анъанай ироқӣ аз Ибни Чавзӣ сарчашма мегирад, ки асари худро якҷанд даҳсола баъд аз Ибни Кулзумӣ, Ибни Арабӣ, Азимӣ ва Ибни Қалонисӣ рӯйи қоғаз овардааст, яъне донишманди мазкур аз ҳамзамонони уламои номбурда набуда ва ҳамасри истилои Байтулмақаддас махсуб шуда наметавонад. К. Ҳиршлер бар он бовар аст, ки маҳз Ибни Чавзӣ нахустин маротиба теъдоди кушташудагонро ҳафтад ҳазор ба қайд гирифта, қасидаи Абӯмузаффари Абевардиро иқтибос овардааст, ҳол он ки “шоир зодаи Хуросон буда, асосан дар Ироқ фаъолият бурдааст. Ӯ дар охири умри худ ба Исфажон омада ва ба Сурия шояд боре ҳам таширф наоварда бошад” [13, с.56].

Фулхери Шартрӣ зимни тасвири ғасби Байтулмақаддас иброз доштааст: “Дар меҳроби Довуд сари даҳ ҳазор нафар аз танашон чудо шуд. Агар шумо он чо мебудед, қадамҳоятон то бучулак ғаркаи хуни кушташудаҳо мегашт. Боз чӣ гӯям? Ягон нафари онҳо (сарасинҳо) эмин намонд. Онҳо (франкҳо) ба занону кӯдакон низ тарахҳум накарданд” [14, с.91].

Қобили тазаккур аст, ки Т. Эсбрич дар “Юришҳои салибдорон”-и худ хини таҳқиқи юриши аввал, бо тақя ба шаҳодати сарбозони аврупоӣ, манзараҳои даҳшатноки шабехро тарсим сохтааст. Қатъи назар аз ин, Т. Эсбрич низ ҷонибдори он мебошад, ки ҳам муаррихони асри миёнагии араб, ҳам солномависони аврупоӣ, ҳам худи шоҳидону иштирокчиёни он воқеаҳо ба муболиға роҳ додаанд ва шумори қурбониёни Байтулмақаддас шояд аз се ҳазор афзун набошад [7, с.144].

Тавре омӯзиши асарҳои номбаршуда маълум намуд, муҳаққиқони аврупоӣ бо дарки аҳамияти таърихии “Қасидат-ул-қудс”-и Абӯмузаффари Абевардӣ пайваста баҳри таҳлилу бозтоби он кӯшиш ба харҷ медоданд. Дар баробари ин, пажӯҳишгарону мутарҷимон оид ба арзиши адабии қасида низ таҳқиқоти назаррас анҷом додаанд.

Қадимтарин асар бо забони аврупоӣ, ки дар он ба тарҷумаи “Қасидат-ул-қудс” мувоҷеҳ гаштем, “Назми арабӣ барои хонандагони англис” мебошад, ки бо эҳтимоми В. А. Клаустон соли 1880 дар Глазгоу ба таъб расидааст. Дар муқаддима муаллиф дар хусуси муҳтавои маҷмӯа ҳаде зада, тавзеҳ медиҳад, ки дар он тарҷумаи муаллақаҳо ва намунаҳо аз мунтахаби назми арабизабон гирдоварӣ гаштаанд. Тарҷумаи манзумаҳо ва қасидаҳо аз ҷониби ховаршиносони забардаст В. Чоунс, П. Ҳамилтон, Ч. В. Редхаус ва Ч. Д. Карлайл сурат гирифта, ҳамасронӣ мутарҷимон ба маҳсули қалами онҳо баҳои баланд додаанд. Тарҷумаи “Қасидат-ул-қудс”-ро Ч. Д. Карлайл ба анҷом расонида, он аввалин маротиба соли 1796, баъдан соли 1810 дар асари ӯ таҳти унвони “Намунаҳои назми арабӣ” дар шумори ашъори Иброҳим ибни Адҳам, Антара, Сайфуддавла, Туғрой ва дигарон оварда шудааст. В. А. Клаустон мегӯяд, ки тарҷумаи Ч. Д. Карлайл “на тарҷума, балки, бино ба эътирофи умум, нақл ба назми англисӣ” мебошад [9, с.4]. Дар ҳақиқат, тарҷумаи бадеии “Қасидат-ул-қудс” танҳо дар асари фавқуззикр ба мушоҳида расид. Шоистаи таъкид аст, ки тарҷумаи Ч. Д. Карлайл аз сиву ду мисраъ фароҳам омадааст, дар ҳоле ки қасидаи мазкур аз бисту ду мисраъ иборат мебошад. Унвони қасида низ тағйир дода шуда, “Дар забти Байтулмақаддас” номгузорӣ гаштааст [9, с.148].

Низар Ҳермес тарҷумаи бадеии бисту як мисраи қасидаи маъруфро дар асари худ “Аврупоӣён дар адабиёту маданияти асри миёнагии араб” чой додааст [11, с.157].

Муҳаққиқони эронӣ Ҳасан Додхоҳ ва Ризо Чалибӣ дар мақолаи пажӯҳишии худ таҳти унвони “Бозтоби чангҳои салибӣ дар сурудаҳои арабӣ” тарҷумаи даҳ мисраи “Қасидат-ул-қудс”-ро манзур доштаанд [2, с.188].

Тарҷумаҳои мазкур шаҳодати боризи хунари баланди Абӯмузаффари Абевардӣ ва инъикосгари тавачҷӯҳи беандозаи олимону донишмандони Ғарбу Шарқ ба эҷодиёти шоир маҳсубмеебанд. Бо вучуди ин, дар тарҷумаҳо ихтилофҳои ҷиддӣ ба назар мерасанд, ки дар мисоли тарҷумаи чанд байт онҳоро дида мебароем.

Тавре маълум аст, тарҷумаи бадеӣ, ба хотири риояи вазну қофия, зам кардану ҳазф сохтани калима ва ибораҳоро тақозо дорад. Масалан, байти аввалро Ф. Габриели, Н. Ҳермес тавҷам тарҷума намудаанд:

مزجنا دماء بالدموع السواجم فلم يبق منا عرضة للمراجم

Мо хунро бо оби дидагонамон омехта сохтем, то баҳри раҳм дар қалбамон ҷое боқӣ намонд [1, 17; 11, 157]

Мисраи дуввуми Ҳ. Додхоҳ ва Р. Чалибӣ комилан аз намунаи боло фарқ мекунад:

Ашк ва хунамон дарҳам омехт ва ҳариме боқӣ намонда, ки ба он тавҳин нашуда бошад [2,с.188].

Ҷ. Д. Карлайл ду байти қасидаро бо воситаи ҳашт мисраъ овардааст:

*Аз мардумакони варамидои чашмонамон
Фаввораи ашкони бо хун омехташуда мерезад.
Мо на ғамхориго эҳсос мекунем, на орзуе дорем,
Аммо сели калонтаринро, кӣ хоҳад рехт?
Аммо аз сиришк чӣ гуна ҳимоя мерасад?
Чӣ қўмаке дар ин соати мудҳиш?
Вақте замин алангаи оташи
Бо шамшери дурахшон афрӯхташударо фуру мебарад [9,с.148].*

Байти дуввум:

و شر سلاح المرء دمع يفيضه اذا الحرب شبت نارها بالصوارم

Тарҷумаи Н. Ҳермес ва Ҳ. Додхоҳ:

Оби чашмон силоҳи заифтарини мард мебошад, ба ҳангоме ки оташи ҷанг фурузон гаштааст [С.2-188; С.11-157].

Ф. Габриели дар мисраи дуввум тарҷумаро дақиқтар ба анҷом расонидааст, ки истифодаи калимаҳои “лаҳча” ва “шамшер” ба ин амр далолат мекунад:

Оби чашмон силоҳи заифтарини мард мебошад, ба ҳангоме ки лаҳчаи ҷанг бо шамшер фурузон гаштааст [1,с.17].

Байти саввумро муҳаққиқони эронӣ Ҳ. Додхоҳ ва Р. Чалибӣ чунин нақл кардаанд:

فأيها بني الاسلام ان وراءكم وقائع يلحقن الذرا بالمناسم

Пас, эй мусулмонон, ба по ҳезед ва душманонро зери пойи худ лаҳқунед [2,с.188].

Ф. Габриели гуфтааст:

Пас, эй мусулмонон, шумо муҳорибаҳоро паси сар кардаед, ки дар онҳо сарҳо ба зери пой шумоён гелидаанд [1,с.17].

Н. Ҳермес:

Вой бар ҳоли шумоён - мусулмонон! Зеро

Шуморо мушкиливу аҳдҳои душвор мунтазиранд [11, с.157].

Ба ақидаи мо, тарҷумаи Ҳ. Додхоҳ қобили қабул аст, тарҷумаи Н. Ҳермес бошад, ҳарчанд маънои умумии қасидаро бозтоб мекунад, каме дур рафтааст.

Дар “Намунаҳои назми арабӣ”-и Ҷ. Д. Карлайл байти зерин ба назар намерасад.

Барои байти чакорум Н. Ҳермес ва Ф. Габриели маънои шабех овардаанд:

اتهويمه في ظل امن و غبطة و عيش كنوار الخميطة ناعم

Магар шумо монанди гулҳо дар зери сояи дарахтонхобро дар роҳату амонат авлотар донистед? [11, 157; 1,17]

Қариҳаи шоиронаи Ҷ. Д. Карлайл вақти баргардонидани байтҳои чорум ва панҷум низ зоҳир гаштааст:

Иҷозат надихед, то ҷодуи навм

Ҷони пакари шуморо фаро гирад.

Ин гуна шикаст, ин гуна хатарҳои даҳшатнок

Метавонанд хоби майитро низ ба таркиш оранд [9,с.148]

Таҳлили “Қасидат-ул-қадс” нишон медиҳад, ки Ҳ. Додхоҳ ва Р. Чалибӣ низ байти чорум ва панҷумро пайваст кардаанд:

و كيف تنام العين مل جفونها علي هفوات ايقتت كل نائم

Чӣ тавр метавон хобед, дар ҳоле, ки лағзишҳое пеш омадааст, ки ҳар хобидаро бедор мекунад [2,с.188]

Танҳо Ф. Габриели барои байти панҷум тарҷумаи таҳтуллафзии саҳеҳ пешниҳод кардааст:

Чӣ сон чашмон дар зери пилк бихуспанд, вақте мусибатҳо ҳар як шахси хуфтаре бедор мекунад [1,с.17]

Ҳ. Додхоҳ, Ф. Габриели ва Н. Ҳермес байти шашумро саҳеҳ тарҷума кардаанд:

و اخوانكم بالشام يضحي مقبلهمظهور المذاكي أو بطون القشاعم

Бародарони шумо дар Шом ҳангоме, ки шумо истироҳат мекунад, ё рӯи асп дар ҳоли ҷанганд, ё кушташудаду дар шиками каркасҳо ҳастанд [2,188; 1,17; 11, 157].

Бо мақсади риояи қавонини тарҷумаи бадеӣ Ҷ. Д. Карлайл, аз рӯи анъана, маънои ду мисраи мазкурро ба чор мисраъ ғунҷонидааст:

*Андеша кунед, ки рафиқони азизи шумо дар кучо хобидаанд
Тақдири онҳоро муоина кунед, ба навҳаи онҳо гӯш диҳед:
Бархе аз онҳо дар биёбонҳои бераҳ парвоз доранд,
Бархеи дигар дар батни лошакӯрҳо оромидаанд [9,с.148]*

Мисраи ҳафтум, ки бо истифодаи усулҳои гуногун тарҷума гаштааст, қобили тавачҷӯҳ аст:

تسومهم الروم الهوان و انتم تجرون ذيل الخفض فعل المسالم

Тарҷумаи Ҳ. Додхоҳ ва Р.Чалибӣ ҳарчанд аз зиннатҳои бадеӣ фориг аст ва қомилан таҳтуллафзӣ нест, мақсади шоирро дуруст инъикос намудааст:

Салибиён башиддат онҳоро ба мазаллат кашидаанд ва шумо гӯё бо салибиҳо дар сулҳхастед ва осуда нишастаед [2, с.188].

Ф. Габриели байти ҳафтумро айнан тарҷума намудааст. Тарҷумаи ибораи “ذيل الخفض”, яъне “домани ҳаёти осуда” махсусан қолиби диққат аст. Бояд кайд кард, ки шояд бо мақсади бахшидани муассирӣ муаррих байти болоро дар шакли қумлаи саволи овардааст:

Магар аҷнабиён бояд аз бешарафӣ мо гизо гиранд, ҳангоме ки шумо аз пасатон домани ҳаёти осударо мекашед, мисли одамоне, ки дар дунёи онҳо сулҳ ҳукмфармо аст? [1,с.17].

Н. Ҳермес истеъдоди баланди шоириву тарҷумонии худро дар вазни ямб ва қофияи зебо нишон додааст:

*Фарангиёни заил ба онҳо зулму таҳқир мекунад
Дар ҳоле ки шумо аз ҳаёти беғам ҳузур мебаред [11,с.157].*

Ч. Д. Карлайл мисраҳои мазкурро тавонистааст хеле ҳунармандона тавассути чор мисра ба забони англисӣ баргардонад:

*Дар ҳоле ки бархе аз мискинон бояд
Таҳқирро аз забони насронӣ таҳаммул кунанд; -
Ба ман гӯш диҳед – ва барои ба бар намудани
Либоси абрешиши сулҳ тӯли мuddати дароз шарм доред [9,с.149].*

Аз таҳлили тарҷумаҳои “Қасидат-ул-қудс”-и Абумузаффари Абевардӣ дар таҳқиқоти донишмандони ғарбӣ метавон чунин натиҷагирӣ намуд, ки воқеан ҳам ин қасида тавачҷӯҳи аҳли илмро натавонад дар ҷаҳони Шарқ, балки дар ҷаҳони Ғарб низ ба худ ҷалб намудааст. Тарҷумаҳои сершумори қасида ба забонҳои мухталифи аврупоӣ ва пажӯҳишоти олимони ғарбӣ перомуни қасида худ таҷассумгари аҳамияти боризи асар дар пешорӯи фарҳанги арабӣ-исломӣ ва таъйин намудани ҳодисаҳои марбут ба ҳарбҳои салибӣ маҳсуб меёбад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Габриэли, Франческо. Крестовые походы. Взгляд с Востока. Арабские историки о противостоянии христианства и ислама в средние века/ Перевод Л.А Игоревский, ред. Л. И. Глебовская. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2019. – 319 с.
2. Додхоҳ Ҳ.Бозтоби ҷангҳои салибӣ дар сурудаҳои арабӣ/ Ҳасан Додхоҳ, Ризо Чалибӣ /Ҳ.Додхоҳ, Р.Чалабӣ//Нашрияи адабиёти пойдорӣ. - Донишқадаи улуми инсонӣ, 1395.-№15.- С. 172-202.
3. Ибн ал-Асир, Иззуддин Абулҳасан ибн Алӣ ибн Абулкарам. ал-Комил фй-т-таърих. Раҷаъаҳу ва саҳҳаҳаҳу Муҳаммад Юсуф ад-Даққак. Байрут-Лубнан: Дар ал-кутуб ал-илмийа, 1424/2003, адад ул-аҷзаъ -11, ал-ҷузъу 9. –504 с
4. Ибни Касир, Имоуддин Абулфидо. Ал-Бидаъ ва ан-нихая. Таҳқиқ Абдуллоҳ ибн Абдулмуҳсин ат-Туркӣ. Дар ҳуҷар ли-т-табаъа ва ан-нашр ва-т-тавзиъ. Ал-Қоҳира, табъа ал-ула, 1419/1998, адад ул-аҷзаъ 21, ал-ҷузъу16. – 782 с
5. Матвӣ, Муҳаммад ал-Арусӣ. Ҳуруб ас-салибийа фй ал-машриқ ва ал-Мағриб. – Бейрут, Нашр дор ал-китоб аш-шарқийа, 1975. – 242
6. Ошур, Саид Абдулфаттоҳ. ал-Ҳаракату ас-Салибийа. Қоҳира: Англо-ичипшн букшоп, 1971. – 1420с.

REFERENCES:

1. Asbridge, Thomas. The Crusades. New York: Oxford University Press, 2004. – 448 p. Boyadjian, Tamar M. The City Lament: Jerusalem across the Medieval Mediterranean. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2018. – 193p.
2. Clouston, W. A. Arabian poetry for English readers. – Glasgow: privately printed, 1880. – 282 p. Gabrieli,Francesco. Arab historians of the crusades. Translated from the Italian by E. J. Costello. New York, Routledge, 2010. – 225 p.

3. Hermes, Nizar. The [European] Other in Medieval Arabic Literature and Culture. New York: Palgrave MacMillan, 2012. – 241 p.
4. Hillenbrand, Carole. The Crusades: Islamic Perspectives. New York: Routledge, 2000. – 648p.
5. Hirschler, Konrad. The Jerusalem Conquest of 492/1099 in the Medieval Arabic Historiography of the Crusades: from regional plurality to Islamic narrative. /Crusades, volume13, number 1. London: SOAS, University of London, 2014.–P. 37-76.
6. Peters, Edward. The First Crusade: “The chronicle of Fulcher of Charters” and other source. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998. -333 p.
7. <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/muslim-call-arms> (24.09.2020)